

Cuvînt înainte

Eliberată de sub tutela altor științe, lingvistica își definește treptat și își delimitează tot mai precis obiectul de studiu creîndu-și metode tot mai perfecționate, care o vor conduce spre o autonomie sporită. Specificul ei, însă, o face să se afle permanent în strînse relații de interferență cu diferite științe. Deși nu poate evolua ruptă de realitatea din care face parte limba, prin metodele solide pe care și le-a creat — de natură să-i confere siguranță în judecăți și o autonomie sporită —, lingvistica a putut da impresia autarhiei.

Fără a cunoaște amplificări importante la nivel teoretic și care să conducă la rezultate de ordin practic, încurajatoare pentru edificarea în continuare a teoriei, tehnica de investigație lingvistică, cu care generații de lingviști au operat, s-a rafinat continuu. În mod aparent paradoxal, acest fapt a ajuns să demonstreze, în cele din urmă, că lingvistica nu poate trăi prin sine, explicațiile pe care le oferă avînd nevoie de aportul altor științe. Nefiind o realitate exterioară omului, limba evoluează în relație cu comunitatea vorbitoare, adică cu structurile sociale, psihice, etnice ale comunităților, condiționată fiind într-o măsură și în anumite epoci, de anumiți factori de ordin biologic, psihic și social, manifestîndu-se ca o realitate dinamizată atît de propriile structuri, cît și de factori externi. Progresele care au dus la întemeierea geografiei lingvistice, la apariția socio- și psiholingvisticii reprezintă, în adevăr, descoperiri ale unei realități nuanțate. Subramurile științifice astfel delimitate, împreună cu teoriile caracteristice și metodele de investigare ale acestor zone ale realității, alături de teoriile și metodele de investigare specific lingvistice constituie căi de acces complementare, de cercetare și interpretare a realității biologice, sociale și psihice care este limba.

Oricît de perfecționată ar fi din punct de vedere tehnic, orice metodă cu tendințe puriste și exclusiviste (ascunse sub aparența unei maxime coerențe interne) devine la un moment dat o bijuterie caducă. Acest lucru este manifest în momentele în care explicațiile încep să deformeze realitatea după chipul teoriei, iar realitatea segmentată

artificial este introdusă forțat în filtrele acelei metode. De aceea, oricât de ingenioasă ar fi și de roditoare pentru sine, o metodă care încearcă să-și supună realitatea pe care a fost chemată să o surprindă și analizeze în mod imparțial, devine un experiment care trebuie să-și recunoască limitele. Pe de altă parte, lipsa unor instrumente adecvate și a unor tehnici de investigație la fel de evaluate pentru aspectul psihic al limbii, precum pentru cel fiziologic și caracterul mai concret și mai ușor de demonstrat al particularităților aspectului formal al limbii, au făcut ca lingvistica să se concentreze mai ales asupra acestui din urmă aspect, mai ușor verificabil și supus unor reguli relativ simple și clare, folosindu-se de celălalt numai în unele situații, pînă la abandonarea cvasitotală sau, în unele cazuri, la negarea lui. Chiar și cînd se apela la o altă cale de explicare a fenomenelor din limbă decît la cea a evoluțiilor și legilor fonetice, principiul analogiei se afla sub controlul principiului fonetic. De altfel, chiar la nivelul perspectivei fiziologice, lingvistica s-a manifestat selectiv. Probabil că această știință va trebui să-și asume apelul la teoria neglijată sau ignorată a bazei de articulație, cercetată prin prisma geneticii. Firește, rămîne de regîndit dacă profitul științei va depăși imprevizibile dezavantaje care ar putea decurge de aici. Ar fi, însă, greșit să se considere că această explicație, cu o primă aplicație la cauzele schimbărilor din limbă, nu privește lingvistica. Dimpotrivă, cînd sînt puse în joc asemenea valori, este menirea cel puțin a unei științe umaniste să filtreze în mod obiectiv o realitate care poate fi percepută în mod deformat și să o prezinte sub toate aspectele ei evidențiind latura umană a acesteia.

*

Înțelegînd că nu toate modificările din vorbire, și care se referă la compartimentul fonetic, au cauze de ordin strict fonetic, explicațiile prin acțiunea directă a unor legi fonetice nefiind de fiecare dată cele mai satisfăcătoare, lingviștii au ocolit capcana creerii de noi termeni care să obtureze realitatea și au încercat această din urmă explicație, adeseori cu sprijin în științele socio-umane. În mod evident, principiul analogiei, numit încă de mult timp în lingvistică, a rămas, în general,

mult mai puțin utilizat ca explicație pentru fenomenele lingvistice decât apare acesta ca factor în realitatea actului vorbirii și în aceea a limbii. Recursul la acesta în fonetică rămîne încă lipsit de sprijinul unor metode clar conturate. Deși studiul îndelungat al unui fenomen observat îndeaproape, pe baza unei metode elaborate treptat poate deseori crea iluzia că se pot explica astfel foarte multe fapte, riscul de a ajunge la filtrarea excesivă a faptelor prin această prismă a fost asumat, dat fiind beneficiul ce ar decurge din reinterpretarea anumitor fenomene lingvistice. Cîștigul ar putea veni din aceea că explicația oferită nu tinde să înlocuiască pe cea veche decât în situațiile în care aceasta din urmă devine contradictorie față de propriile principii, deoarece este vorba despre complementaritate și nu despre negare. Pentru ca explicația prin hipercorectitudine să fie valabilă este nevoie de aportul interdisciplinar al sociolingvisticii, psiholingvisticii și chiar al etnolingvisticii. În momentul în care avem a face cu alunecări ale sunetelor, acestea sînt determinate de un factor de natură fiziologică scăpînd controlului conștiinței. Combinarea acestui factor cu cel psihic, în sensul recunoașterii existenței unor limitări destul de însemnate impuse și permise de baza de articulație ca fond pe care intervine factorul conștient, înseamnă a acorda factorului conștient o pondere mai mare decât are de obicei, și aceasta pe fondul înțelegerii intervenției unor cauze de ordin extralingvistic, ceea ce are drept urmare producerea unor modificări la nivel fonetic, însă prin înlocuiri de sunete și nu prin evoluție naturală. Intervenția factorului psihic înseamnă aici intervenția conștientă a vorbitorului condus de anumite impulsuri de natură socială și filtrate, în grade diferite, de voința sa. Procesul integrării individului în grupul din care acesta face parte prin naștere este un proces care se referă la achiziționarea culturii acelu grup, a modelelor comportamentale și se continuă cu împărtășirea de către individ a aceluiași ansamblu de reguli cu existență obiectivă. Acest ansamblu provine din necesitățile de unitate ale comunităților, din existența unui fond comun de gîndire și spiritual, exprimat prin limbă. Inițial percepută și asumată, ca orice proces de învățare, norma poate cunoaște, după o etapă de stabilizare, anumite schimbări la unul și

același individ. Aceste schimbări se opun tendințelor uniformizatoare de compatibilizare a infralectelor numai într-un cânt individul achiziționează elemente constitutive și caracteristice altei norme și care intră în opoziție netă cu corespondentele care marchează identitatea normei de care acesta ține. Atitudinea individului care încearcă să respecte și să adopte totodată o altă normă, este impusă de factori de ordin social. Cu mijloacele sale, acesta va încerca să pătrundă în cealaltă normă. Respectivele tentative se bazează pe raționamente de ordin analogic. La nivel fonetic schimbările constau în înlocuiri de sunete — permise de spectrul pe care se întinde baza de articulație deoarece este vorba despre sunete ale aceleiași limbi — în puncte în care norma individului respectiv este deficitară în raport cu norma-model. Întrucât nu stăpânește norma spre care tinde, aspirantul va putea face înlocuiri incompatibile cu realitățile din acea normă, dar aparent compatibile cu aspectul general al acesteia, de fapt, cu imaginea sa asupra aspectului acesteia. Este posibil ca la categorii mai largi de vorbitori aflați în aceeași situație, în încercarea de a accede la norma-țintă, să apară, simultan, sau prin imitație, aceleași forme hipercorecte. Modelul acesta se poate propaga ca oricare altul la baza sa aflându-se inițial „creația”, apoi „imitația”.

*

O discuție care încearcă să aibă în vedere variatele forme de manifestare ale fenomenului — prezent la diferite nivele ale limbii, deseori oculat datorită evoluțiilor de tot felul petrecute în limbă —, a cauzelor de ordin formal (cu toate componentele ei) și a celor de ordin material, a mecanismelor pe care limba le are la dispoziție și pe care aceasta le pune în funcțiune atunci când hipercorectitudinea se produce care, apoi, să aibă în vedere rezultatele obținute în plan lingvistic și semnificațiile fenomenului și efectele sale în plan lingvistic și social, precum și valoarea lui în aceste planuri, o astfel de discuție nu poate ignora variatele aspecte pe care cercetarea de față s-a străduit să le prezinte sub forma unei construcții alcătuite din mai multe spirale parcurse, de obicei, concomitent. Chiar dacă aducerea în discuție a mai

multor aspecte ale limbii (variante populare, literare, scrise și orale, vechi și noi), ca și utilizarea de exemple variate, sub aspect teoretic, ar fi putut crea anumite dificultăți în prezentarea coerentă și convingătoare a chestiunii abordate, a fost preferată această cale întrucît lucrarea nu se referă la respectivele aspecte ale limbii și la relațiile dintre ele, ci încearcă să întocmească o monografie a hipercorectitudinii, într-o prezentare care să dezvăluie, să urmărească și să clarifice natura și esența fenomenului. Firește că prelucrarea și interpretarea datelor a trebuit să țină seamă de aspectul din care acestea erau extrase. Pe de altă parte, însă, o procedură care ar fi scindat esența după formele de manifestare ale fenomenului și aspectele din care exemplele provin ar fi condus la pierderea temei. Din acest motiv, încercînd să se afle ce fel de fenomen lingvistic este hipercorectitudinea, care sunt cauzele sale, ce efecte produce în limbă și în societate, care este locul său printre fenomenele lingvistice și sociale, autorul a considerat potrivit și util ca, după reluarea unor discuții cu caracter teoretic și prezentarea premiselor teoretice de la care se pleacă, analiza materialului prelevat să nu se opereze pe criteriul surselor (adică al aspectului de limbă din care a fost extras) decît în cazurile în care rezultatele ar fi fost altfel eronate din punct de vedere al scopurilor cercetării. Cu alte cuvinte, indiferent dacă se alătură forme din secole diferite, din limba vorbită sau scrisă, literară sau neliterară, dacă s-a constatat că sursele respective produc forme sub același impuls și redau o aceeași latură a fenomenului, acele exemple au fost grupate împreună.

Un ultim aspect, care nu a fost îndeajuns subliniat în lucrare, ține de natura fenomenului în discuție și ar vrea să releve că hipercorectitudinea este un fenomen creator de limbă. Deși multe dintre formele care apar astfel sînt respinse de norma literară, acest fenomen reprezintă una dintre sursele importante prin care limba obține rezultate asupra cărora vorbitorii își exprimă opțiunile. Hipercorectitudinea este una dintre formele esențiale prin care limba se află în mișcare evolutivă. Ea este un indice care dă seama de caracterul social al limbii. Importanța ei nu stă atît în faptul că ar furniza limbii forme viabile, cît în aceea că este o formă prin care evoluția se exercită.